

"משחקי לוח הם מן המשחקים הקדומים והנפוצים בעולם העתיק: לוחות משחק, אבני משחק ומקלות ועצמות הטלה נמצאו בכל רחבי המזרח הקדמון." (מיכאל סבן)

בתמונה: סבן בטקס הפתיחה בעין יעל, יושב לצד לוח הסנת

מיכאל סבן התוודע למשחקי לוח בעת העתיקה, כאשר השתתף במשלחת החפירות בערד ועסק בפירסום חומר החפירה. לוחות המשחקים שנמצאו בערד הם האוסף הגדול ביותר (55 לוחות) המוכר כיום של לוחות משחקים. רוב הלוחות שנמצאו מעוצבים ללא הקפדה או דיוק על אופן סרטוטם. הלוחות נמצאו בחדרי בתים, בחצרות ובשטחים פתוחים, והם מתוארכים לתקופת הברונזה הקדומה.

האם מדובר ב"לאס וגאס" של העת העתיקה?

סבן מודע לייחוד של האתר, אך מתנער מהדימוי המודרני "לאס וגאס של הדרום". לדבריו, החפירה בערד נערכה בדקדקנות ובקפדנות. צוות החפירה אסף, סינן ושמר את כל הממצאים ואת האדמה. ייתכן שגם בחפירות אחרות היו מוצאים יותר לוחות משחק אילו נהגו בהם בשיטה דומה. יתרה מכך פרויקט החפירות בערד ייחודי בהיקפו, באתר נערכו עשרות עונות חפירה במהלך נחשפו כ- 10 דונם משטח האתר

אילו משחקים היו קיימים בעת ההיא?

ניתן לחלק את המשחקים לשתי קטגוריות עיקריות: משחקים אישיים ומשחקי ציבור. במשחקים האישיים שיחקו באמצעות לוחות משחק שמוצאים בבתים פרטים, חרוטים על הרצפות, או - במקרים שבהם מדובר באוכלוסייה אמידה - מגולפים ועשויים מאבנים יקרות ((לוחות משחק בקברו של תות ענח' אמון במצרים). ובמשחקים הציבוריים שיחקו באמצעות לוחות שנחרטו באזורי התקהלות ציבוריים, כגון: רחבת שער העיר, ליד גתות, בתי בד ובורות מים, על מדרגות של מקדשים, ברחובות ראשיים ועוד.

המשחקים הנפוצים ביותר שנמצאו הם:

§ **משחק הסנת** - לוח המחולק ל-3 שורות שבכל אחת מהן 10 משבצות. כל אחד משני המתמודדים נדרש להעביר את כליו, חמישה או שבעה במספר, מצד אחד של הלוח אל צדו השני. הזוכה היה השחקן הראשון שהעביר את כל כליו לאורך המשבצות והוציאם מהלוח. קצב ההתקדמות נקבע באמצעות ארבעה מקלוני הטלה. המשחק היה נפוץ במזרח הקדמון קרוב לשלושת אלפים שנה, למן האלף השלישי לפסה"נ ועד שלהי התקופה הרומית המאוחרת - המאה הד' לספירה.

§ **משחק הטחנה** - לוח המשחק מורכב משלושה ריבועים - קטן, בינוני וגדול - הנתונים זה בתוך זה ומחוברים באמצעות ארבעה קווים החוצים את מרכז צלעותיהם. המשתתפים נדרשים להניע על הלוח אבני משחק לשם יצירת רצף של שלוש אבנים, היוצרות יחד שורה. המשחק היה נפוץ בתחומי האימפריה הרומית למן המאה השלישית לספירה, בארץ היה שכיח במיוחד במהלך התקופה הצלבנית.

§ **משחק המנקלה** - משחק טקטי מורכב, שבו שני משתתפים מתמודדים זה מול זה. לכל אחד מהם 6 גומות אשר בכל אחת מהן 4 אבנים. כל מתמודד צריך לצבור בגומתו החיצונית כמה שיותר אבנים על ידי הוצאת אבניו ואבני המתמודד החוצה. המשחק "נולד" במקורו באפריקה, היה שכיח באזורינו למן התקופה הביזנטית – המאה ה-4 לספירה והמשיך לשמש בקרב האוכלוסייה הערבית הכפרית עד ראשית המאה העשרים.

כיצד יודעים מה שם המשחק וכיצד שיחקו בו?

למזלנו ענף המשחקים משאיר אחריו עדויות בשטח. מדובר במשטח שגולף על פני הקרקע, וישנם מקבילות ללוחות המשחקים באתרים שונים. במצרים, למשל, נמצא התיאור האמנותי הקדום ביותר של משחק סנת, חרוט בקברו של אציל מצרי בשם חסי רע. בציר הקיר נראים לוח המשחק וכליו. שנית, יש משחקים שפורצים את גבולות המרחב והזמן וממשיכם לשחק אותם בדמיון רב עד ימינו.

היכן נמצאו משחקים בארץ ישראל ולאיזה תקופה הם מתוארכים?

בערד, כאמור, נמצא האוסף הגדול ביותר של משחקי לוח והם מתוארכים לתקופת הברונזה הקדומה והתיכונה (האלף השני לפנסה"נ). בלכיש נמצא המשחק ליד שער העיר מתקופת הברזל (המאה השמינית לפנסה"נ), שחרב במסעו של סנחריב מלך אשור נגד חזקיהו מלך יהודה. לצערנו לא ניתן עוד להבחין בלוח

המשחק. בחצור נמצא לוח משחק באקרופוליס של העיר, בשכבה המתוארכת גם היא למאה השמינית לפנסה"נ. משחקים מתקופה מאוחרת יותר נמצאו במספר רב של אתרים בארץ, כמו הרחוב הראשי (הקרדו) של ציפורי, או ברמת הנדיב, סמוך לחצר בית הבד.

מי שיחק במשחקים האלה?

ככלל, המשחקים היו מיועדים לאוכלוסייה הבוגרת. לדברי סבן לא מדובר בתופעה של עצירת הזמן והקדשתו למשחקים, אלא משחקים שוחקו תוך כדי פעילות, ועל כך מורים המקומות שבהם הם נמצאו. לדוגמה, אדם מגיע לבית הבד לסחוט את זיתיו, ועד שיגיע תורו הוא סוגר את עסקיו תוך כדי משחק. וכך, בעת המשחק נסגרו עסקאות והועברה אינפורמציה.

כיצד הוקמה רחבת המשחקים במוזאון עין יעל?

אחרי שפרסמתי את החומר היה לי רצון שכלל הציבור יתוודע לנושא. לא רציתי שהמידע יישאר נחלה של "קבוצת המתעניינים" בלבד. הדרך הנכונה ביותר לדעתי הייתה להקים שולחנות משחקים ולוחות משחקים כדוגמת משטחי השחמט שמוצבים בחוצות הערים. אבל לא רציתי שהקהל יצטרך להביא איתו משהו מהבית אלא שכל החומר יהיה נגיש. מבחינתי, המתחם בעין יעל הוא רק ראשית הדרך. הייתי רוצה לראות משחקים פזורים ביערות קק"ל, בגינות ציבוריות וגם ברחובות הראשיים בערים השונות.